

Projekt, budowa i eksploatacja prowizorycznego wodociągu miejskiego w Gdyni (1926 – 1930)

Dr hab. inż. Marian Kulbik

Politechnika Gdańska, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska

Prowizoryczny wodociąg miejski to pierwsza inwestycja infrastrukturalna w Gdyni po faktycznym uzyskaniu praw miejskich¹ w dniu 4 marca 1926 roku. [1]. Podstawą dokumentacyjną opisu jego projektu, procesu budowy i eksploatacji było przeprowadzenie kwerendy archiwalnej i faktograficznej.

Podstawowym celem pracy jest upowszechnienie udokumentowanych informacji o nieznanym obiekcie zaopatrzenia w wodę miasta budowanego od podstaw. Ustalone fakty pozwoliły wskazać na liczne nieścisłości powielane w literaturze przedmiotu. Na przykład dotychczas uważano budowę wodociągu w ul. Wiejskiej (obecnie Starowiejskiej) jako pierwszą inwestycję w mieście Gdyni, której *de facto* nie zrealizowano. Jedynie wybudowano stację wodną o prostej konstrukcji z typowym wyposażeniem technicznym. Wyjątkową cechą obiektu była możliwość napełniania wodą beczkowozów specjalnym wysięgnikiem (żurawiem).

Ważnym wątkiem opracowania jest także pokazanie procesu decyzyjnego komisarycznych władz miasta w rozwiązywaniu narastającego problemu braku wodociągów. W tym kontekście opisano konflikt pomiędzy wykonawcą obiektu a Magistratem, wynikający z powtarzających się awarii stacji wodnej.

Śród technik badawczych zastosowano metodę analizy treści dokumentów w połączeniu z wiedzą inżynierską autora o stuletnim procesie tworzenia struktury eksploatowanych obecnie wodociągów w Gdyni. Dzięki temu autor mógł odróżnić pomysły, zamierzenia, plany i uchwały, a nawet decyzje władz od faktycznie zrealizowanych inwestycji. Zmodyfikowana metoda naukowego poznania ma charakter historyczno-krytyczny, co pozwoliło obiektywnie ocenić dostępne dokumenty.

PLANOWANE ZADANIA PROWIZORYCZNEGO WODOCIĄGU

Zadaniem prowizorycznego wodociągu miało być zaopatrzenie w wodę mieszkańców budynków wzdłuż najważniejszej wówczas w Gdyni ul. Wiejskiej wraz z ich zabezpieczeniem przeciwpożarowym.

Z oryginalnej szcztąkowej dokumentacji projektowej² wynika, że wodociąg miejski składał się z dwóch elementów: obiektu stacji wodnej umożliwiającej ujmowanie wody ze studni wierconej i jej magazynowanie w górnym zbiorniku oraz rurociągu zasilającego. Przewód ten planowano ułożyć wzdłuż ul. Wiejskiej przed jej przebudową w II połowie 1928 roku w obecnej

ul. Starowiejską. Stacja wodna, na wzór stacji benzynowej, miała umożliwić odbiór wody beczkowozami albo czerpanie jej bezpośrednio z hydrantu znajdującego się obok niej. Z kolei wodociąg miejski w ul. Wiejskiej miał doprowadzić wodę przyłączami do instalacji w budynkach, a także zasilac hydranty rozmieszczone wzdłuż ulicy. Zdaniem autora tak się jednak nie stało, ponieważ porzeczano na wybudowaniu tylko stacji wodnej.

Wodociąg miejski w ul. Wiejskiej nie powstał ze względu na szereg uwarunkowań szczegółowo udokumentowanych poniżej. Natomiast budowa stacji wodnej i trudne początki jej eksploatacji są typowym przykładem spośród kilku prowizorycznych inwestycji w powstającym mieście.

Wodociąg miejski, w tym stacja wodna, była niezmiernie ważną inwestycją dla nowych władz, lecz nie miała znaczenia dla przyszłości zaopatrzenia w wodę miasta Gdyni. Jej żywiołowe powstanie było spowodowane nakazem chwili, aby uzyskać wodę na potrzeby gospodarczo-komunalne (budowy domów, polewania ulic) możliwie jak najszybciej.

Ocena ta wynika z faktu, że inwestycja nie została zauważona przez profesora Karola Pomianowskiego [4] podczas przeprowadzonej lustracji terenu Gdyni w dniu 17 marca 1927 roku w celu rozpoznania możliwości zaopatrzenia w wodę. Od tego dnia zaczęły się przygotowania do opracowania pierwszej koncepcji projektowej [3], która przewidywała budowę dwóch niezależnych układów wodociągowych dla Gdyni Właściwej³ i Kępy Oksywskiej⁴. W szybkim tempie powstające miasto wymusiło jednak opracowanie rozszerzonej wersji pierwszego projektu nie tylko dla Gdyni Właściwej, lecz także najbliższych okolic⁵. Prace koncepcyjne i projektowe trwały do 24 maja 1928 roku, gdy podpisano umowę z firmą „Inż. T. Grobelski i H. Czaplicki T. z. o. p. Gdynia – Pomorze” na wykonanie sieci wodociągowej w 16 ulicach miasta, w tym ul. Starowiejskiej (dawniejszej Wiejskiej).

LOKALIZACJA I KONSTRUKCJA STACJI WODNEJ

W skład stacji wodnej wchodziła studnia wiercona, budynek wieży wodnej wyposażony w pompę i zbiornik oraz hydrant nadziemny w jego pobliżu. Inwestycję rozpoczęto od przyjęcia oferty głównego wykonawcy stacji wodnej mistrza studniar-

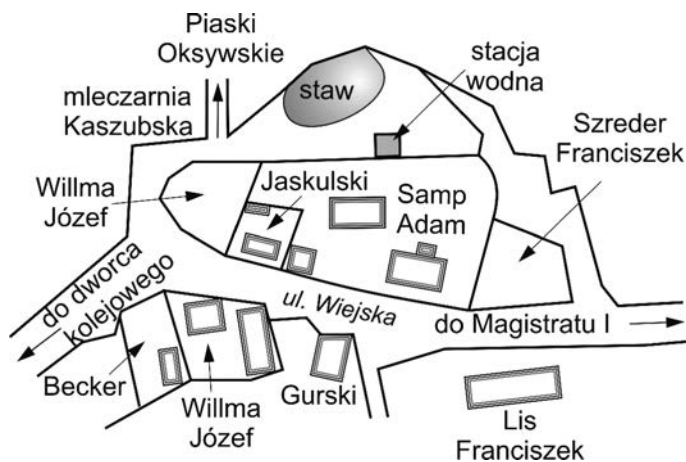
¹ Rozporządzenie Rady Ministrów o zezwoleniu gminie wiejskiej Gdynia w powiecie wejherowskim w województwie pomorskim na przyjęcie ustroju według pruskiej Ordynacji miejskiej z dnia 30.03.1853 roku dla sześciu wschodnich prowincji (Zbiór ustaw pruskich s. 261 – Dz.U.RP.21.127). Rozporządzenie podpisano 10 lutego 1926 roku, lecz weszło w życie 4 marca.

² AP Gd. 682/439. Zespół 682. Komisariat Rządu w Gdyni 1887-1939 (tytuł zespołu 682). Prowizoryczny wodociąg miejski 1926-1929 (tytuł teczki nr 439 z dokumentacją).

³ Projekt regulacyjny dla tzw. Gdyni Właściwej obejmował obszar miasta o powierzchni 638 ha ograniczony od północy portem, od zachodu - grzbietami wzniesień Chylońskich Działek Leśnych (obecnie Działki Leśne) pokrytych lasem, od południa – wzniesieniami będącymi granicą gminy Redłowo, od wschodu – wodami Zatoki Gdańskiej.

⁴ W skład Kępy Oksywskiej wchodziły gminy: Oksywie (825 ha), Obłuże gmina (383 ha), Obłuże dwór (664 ha) i Pogórze (238 ha).

⁵ Oprócz Gdyni Właściwej (Śródmieścia) obszar zasilania projektowanego układu wodociągowego obejmował wieś Grabowo (obecnie dzielnica Grabówek) o powierzchni 53 ha, Chylońskie Działki Leśne (obecnie dzielnica Działki Leśne) – 136 ha i gminę Chylonię (754 ha).

Rys. 1. Lokalizacja stacji wodnej w Gdyni

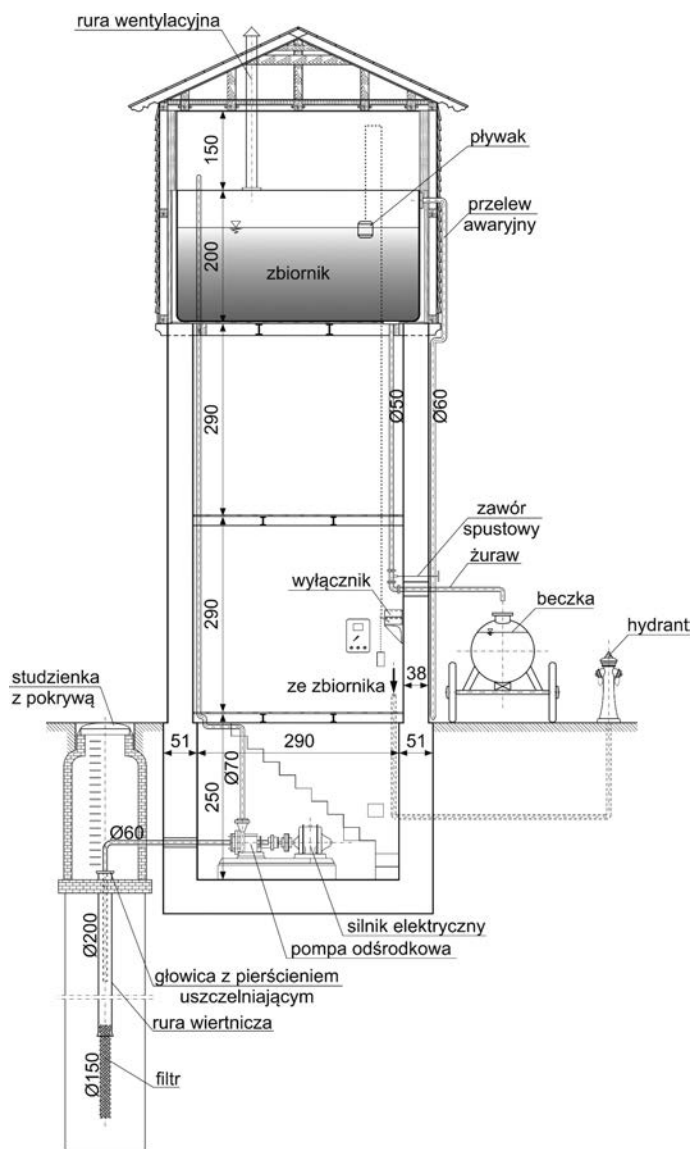
skiego Ludwika Hoffmeistera z Tczewa⁶, który dokonał wyboru miejsca jej lokalizacji, a także opracował projekt budowlany obiektu wraz z instalacjami. Dokładnego trybu i czasu wyboru wykonawcy nie ustalono, znana jest jedynie data zakończenia wykonania projektu w dniu 28 czerwca 1926 roku.

Stację wodną zlokalizowano w połowie drogi, idąc ul. Wiejską od dworca kolejowego do Magistratu I, którego budynek znajdował się wówczas przy skrzyżowaniu ulic Świętojańskiej i Derdowskiego. Dokładną lokalizację stacji wodnej przedstawiono na schemacie (rys. 1 – opracowanie własne na podstawie cytowanych materiałów).

Obiekt znajdował się po lewej (północnej) stronie ul. Wiejskiej za posesją Adama Sampa, przy brzegu stawu wodnego, który zasypiano w dniu 19 października 1926 roku zaraz po wykonaniu stacji wodnej⁷. Później obok niej powstał prowizoryczny budynek remizy Ochotniczej Straży Pożarnej⁸ (OSP) na gruncie wykupionym od A. Sampa i J. Tutkowskiego [6] (patrz: rys. 4 – fot.).

Aktualnie lokalizację obiektu stacji wodnej można odnieść do niezabudowanego terenu przy północnej ścianie szczytowej kamienicy przy ul. Władysława IV nr 11, która znajduje się *vis a vis* posesji Zawodowej Straży Pożarnej.

Odtworzenie budowlanego przekroju stacji wodnej (rys. 2 – opracowanie własne) na podstawie częściowo zachowanej dokumentacji oryginalnej wymagało konsultacji⁹ autora ze specjalistą, ponieważ było dodatkowo utrudnione ze względu na wprowadzenie szeregu korekt konstrukcji obiektu w trakcie jego realizacji, na przykład podwyższenie go o jedną kondygnację. Ostatecznie nadziemna wysokość obiektu osiągnęła 11 m, a dno zbiornika umieszczono 6 m powyżej terenu.

Rys. 2. Budynek stacji wodnej w Gdyni wraz z wyposażeniem w instalacje

Konstrukcję budynku wieży zróżnicowano także pod względem materiałowym w odniesieniu do wersji podstawowej. Część podziemną wykonano jako betonowy monolit o wymiarach zewnętrznych $3,30 \times 3,92$ m u jej podstawy. Najwyższą kondygnację obiektu wraz z dachem wykonano z bali drewnianych i desek¹⁰. Koszt drewnianej konstrukcji wyniósł 876,67 zł¹¹. Wykonała ją Przedsiębiorstwo Budowlane B. Kowalski z Gdyni z zakończeniem w dniu 18 października 1926 roku.

Wyposażeniem budynku wieży wodnej w urządzenia i instalację zajmowała się firma autora projektu L. Hoffmeistera. W podziemnej części budynku zamontowano elektryczną pompę odśrodkową o wydajności $28,8 \text{ m}^3/\text{h}$ i wysokości podnoszenia 10 m, która tłoczyła wodę przewodem $\phi 70$ do zbiornika górnego o pojemności 21 m^3 . Poziom wody w zbiorniku był kontrolowany za pomocą wyłącznika pływaka, który automatycznie nadzorował pracę pompy. Dodatkowo zbiornik wyposażono w przelew awaryjny jako zabezpieczenie na wypadek wadliwego działania wyłącznika.

¹⁰ AP Gdyni. 682/439, op. cit., s. 67. Wykaz drewna zużytego dla Wieży Wodnej z dnia 18.10.1926 r.

¹¹ Ibidem, s. 63. Rachunek dla Magistratu za wykonanie robót Wieży Wodnej.

⁶ AP Gdyni. 682/439, op. cit., s. 5. Plan obiektu i kosztorys na wybudowanie miejsca dla odbioru wody dla stacji Gdynia opracowany przez L. Hoffmeistera właściciela Fabryki Pomp, przy ul. Forstera 5 w Tczewie.

⁷ Ibidem, s. 109. Informacja burmistrza A. Krause na posiedzeniu Rady Miejskiej z dnia 19.10.1926 roku, cyt. „zawieszenie stawu przez właścicieli koni”.

⁸ Toczec R. [6], s. 86-88. Prace projektowe rozpoczęto od opracowania szkicu strażnicy OSP niezwłocznie po przyjęciu uchwały na posiedzeniu Magistratu w dniu 31.08.1927 roku, a umowę z wykonawcą M. Kolesińskim właścicielem firmy „Przedsiębiorstwo Budowlane M. Kolesiński” podpisał burmistrz A. Krause w dniu 5.10.1928 roku z terminem realizacji do końca roku.

⁹ W tym względzie pomocne były uwagi rzeczoznawcy budowlanego dr. inż. Leszka Niedostatkiewicza (zm. 18 marca 2016 roku).

Obok budynku wieży znajdowała się studzienka rewizyjna (komora), która umożliwiała dostęp do głowicy studni wierconej o głębokości 26 m. Odwiertu otworu studziennego dokonano rurą wiertniczą gwintowaną o średnicy 200 mm, wewnątrz której umieszczono przewód z filtrem długości 5 m, wykonany z „ocynkowanej rury żelaznej” średnicy 150 mm i zabezpieczony ocynowaną siatką miedzianą.

Koszty odwiertu studni, zakupu urządzeń instalacyjnych i prac montażowych wykonanych przez firmę Hoffmeistera wyniosły 5037,5 zł¹².

EKSPLLOATACJA STACJI WODNEJ

Przebieg zdarzeń w pierwszym roku eksploatacji stacji wodnej odtworzono szczegółowo na podstawie zachowanych materiałów źródłowych, aby pokazać proces podejmowania decyzji przez komisaryczne władze miasta (burmistrza A. Krause, Magistrat i Radę Miejską).

Komisyjny odbiór obiektu nastąpił 10 listopada 1926 roku przez dwunastoosobowy zespół¹³ specjalistów. Liczebność zespołu świadczy o priorytetowym znaczeniu i randze inwestycji dla miasta. Tak liczne grono urzędników wraz ze specjalistami nie dostrzegło jednak błędów konstrukcyjnych i niedoróbek, które przyczyniły się do wystąpienia pierwszej awarii silnika już w styczniu 1927 roku. Naprawa silnika w stoczni gdańskiej trwała ponad miesiąc, pomimo licznych monitów władz miejskich¹⁴. Po ponownym montażu silnika w dniu 7 marca tego samego roku okazało się, że zawór spustowy (rys. 2) jest nieuszczelny i zbiornika nie można całkowicie napełnić wodą¹⁵. Po usunięciu tej usterki w dniu 12 marca 1927 roku poinformowano burmistrza, że stacja wodna jest w pełni sprawna¹⁶.

W kolejnym piśmie Magistratu do firmy L. Hoffmeistera z dnia 26 marca 1927 roku przekazano wykonawcy informację o ponownej awarii stacji wodnej, a trzy tygodnie później w piśmie z dnia 7 kwietnia 1927 roku stanowczo wzywano go do usunięcia wszystkich braków, grożąc skierowaniem sprawy na drogę sądową¹⁷. W piśmie tym wymaga się od firmy L. Hoffmeistera: 1) porównania godzinowej wydajności pompy ze zdolnością eksploatacyjną studni, 2) zbadania rury ssawnej i filtra studziennego, 3) założenia szczelnego pierścienia pomiędzy rurą ssawną a płaszczem studziennym w celu uniknięcia zanieczyszczenia wody w studni z zewnątrz, 4) założenia kurka spustowego w celu możliwości odwodnienia pompy w porze zimowej, 5) uszczelnienia wszystkich połączeń rurociągu, 6) naprawy pływaka w zbiorniku, 7) zabezpieczenia pokrywy do komory, w której znajdowała się głowica studni wierconej. Wymienione elementy stacji wodnej pokazano na rys. 2.

W odpowiedzi na niniejsze pismo wykonawca stwierdza, że podstawową przyczyną dwóch awarii był brak nadzoru eksploataowanej stacji wodnej. Następstwem tego faktu było zawilgocenie silnika pompy wskutek niewłaściwej wentylacji i braku ogrzewania pomieszczenia. Natomiast bezpośrednią przyczyną dewastacji studni wierconej była kradzież włazu (pokrywy). Po dwu i pół miesięcznej wymianie korespondencji ostatecznie firma L. Hoffmeistera usunęła usterki w dniu 9 czerwca 1927 roku.

Burmistrz miasta po wielomiesięcznych przestojach stacji wodnej polecił zwołać specjalną komisję, której zadaniem było zbadanie solidności przeprowadzonej naprawy. W skład Komisji wchodził: A. Krause (burmistrz), inż. E. Meyer (architekt miejski), M. Kolesiński (właściciel firmy budowlanej) oraz członkowie Rady Miejskiej powołani na jej I posiedzeniu w dniu 11 grudnia 1926 roku do prac w stałej Komisji ds. Elektrycznych i Wodociągowych (Wł. Pietruszkiewicz – członek Magistratu, T. Miotk i K. Chojka), a także elektryk miejski P. Iwański, który omówił sprawę nieczynnej stacji wodnej na posiedzeniu Komisji w dniu 30 czerwca 1927 roku.

W związku z zarzutami wykonawcy dot. nieprawidłowej eksploatacji urządzeń, w tym motoru pompy (silnika), Komisja powołała dodatkowo E. Kubale¹⁸ w roli rzeczoznawcy budowlanego. Po rozpoznaniu sprawy rzeczoznawca obiektywnie potwierdził diagnozę wykonawcy o braku wentylacji pomieszczenia z pompą. Zalecił on wykonać podbicie z blachy pod zbiornikiem wraz z dodatkowym zadaszeniem pokrytym papą, aby zapobiec w przyszłości zawilgoceniu silnika pompy. Zabezpieczenie to miało na celu odprowadzenie skroplin wody z tzw. „pocenia się zbiornika” wskutek różnicy temperatur wody i braku dostatecznej wymiany powietrza w pomieszczeniu.

Komisyjny odbiór stacji wodnej przeprowadzono w dniu 19 lipca 1927 roku, to jest po 6 tygodniach prac Komisji od dnia zgłoszenia przez L. Hoffmeistera sprawności obiektu do działania. Komisja potwierdziła usunięcie wszystkich braków wymienionych w piśmie z dnia 7 kwietnia 1927 roku, a ponadto zaakceptowała potrzebę wykonania zaleceń biegłego E. Kubale. Dodatkowo podkreśliła fakt zawilgocenia konstrukcji drewnianej z powodu parowania wody ze zbiornika otwartego i zaleciła jej „wykarbolinowanie”, tzn. zabezpieczenie przeciwwilgociowe.

Koszty badania stanu technicznego studni oraz konieczność ponownego jej wiercenia, a także naprawy silnika pompy, firma L. Hoffmeistera wyceniła na 489,07 zł¹⁹. Dalsza korespondencja²⁰ w tej sprawie zawiera szczegółowy opis rozbieżności poglądów pomiędzy Magistratem a wykonawcą odnośnie przyczyny awarii stacji wodnej. Konsekwencją różnicy zdań było niezapłacenie przez Magistrat należnej kwoty za naprawę. Tym razem wykonawca odpowiedział groźbą skierowania sprawy do sądu.

Koszty badania stanu technicznego studni oraz konieczność ponownego jej wiercenia, a także naprawy silnika pompy, firma L. Hoffmeistera wyceniła na 489,07 zł¹⁹. Dalsza korespondencja²⁰ w tej sprawie zawiera szczegółowy opis rozbieżności poglądów pomiędzy Magistratem a wykonawcą odnośnie przyczyny awarii stacji wodnej. Konsekwencją różnicy zdań było niezapłacenie przez Magistrat należnej kwoty za naprawę. Tym razem wykonawca odpowiedział groźbą skierowania sprawy do sądu.

¹²Ibidem, s. 97. Rachunek za urządzenie miejsca do odbioru wody dla Stacji Wodnej Gdynia z dnia 25 listopada 1926 roku.

¹³AP Gd. 682/505. Ogólne sprawy kontroli finansowej 1929-1930. Rozbudowa miasta. Lista obecności Komisji powołanej do odbioru prowizorycznego wodociągu z dnia 9.11.1926 roku, s. 205.

¹⁴AP Gd. 682/439, op. cit., s. 133. W piśmie z dnia 12.02.1927 roku Magistrat prosi Stocznnię Gdańską o natychmiastowe przekazanie informacji o naprawie silnika, aby mógł go odebrać bez zbędnej zwłoki.

¹⁵Ibidem, s. 131. Zapytanie elektryka miejskiego P. Iwańskiego do Burmistrza z dnia 7.03.1926 roku, kto ma naprawić zawór spustowy L. Hoffmeister czy W. Ostojki?

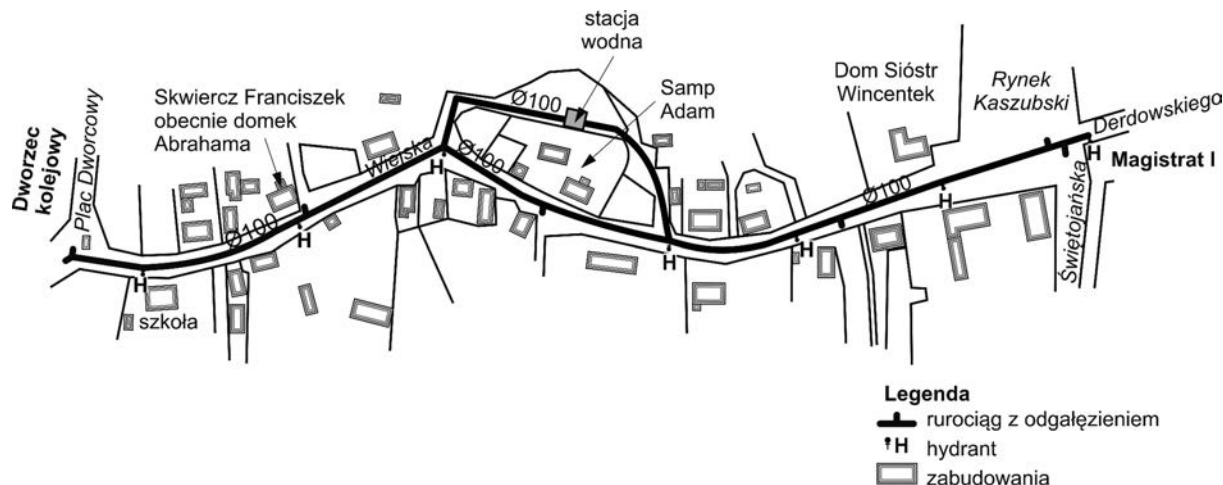
¹⁶Osobiste zaangażowanie Burmistrza A. Krausego w usunięcie pierwszej i następnych awarii stacji wodnej może budzić zdziwienie. Jednak wynikało ono, jak i szczegółowa korespondencja z pracownikami Magistratu, z prowadzonego nadzoru działalności Magistratu przez Wojewodę Pomorskiego, na podstawie dekretu wydanego w dniu 12 kwietnia 1927 roku w sprawie obowiązku okresowych (comiesięcznych) sprawozdań o postępach robót inwestycyjnych w Gdyni (patrz: AP Gd. 682/258. Sprawozdanie inwestycyjne 1927, s. 33).

¹⁷AP Gd. 682/439, op. cit., s. 163-164. Pismo Burmistrza A. Krausego do firmy L. Hoffmeistera z dnia 7.06.1927 roku.

¹⁸E. Kubale – właściciel firmy „Zakład Blacharski i Instalacyjny” w Gdyni założonej w 1900 roku.

¹⁹Ibidem, s. 159. Zestawienie kosztów za wykonane roboty przez firmę L. Hoffmeistera przy ponownym uruchomieniu wodociągu z dnia 16.07.1927 roku.

²⁰Ibidem, s. 157. Pisma L. Hoffmeistera do Magistratu z dnia 16.07.1927 roku.

Rys.3. Przebieg trasy przewodu wodociągowego wzdłuż ul. Wiejskiej według oryginalnej wersji planu

ANALIZA DOKUMENTACJI DOT. WODOCIĄGU W UL. WIEJSKIEJ

Prowizoryczny wodociąg miejski miał składać się ze stacji wodnej i rurociągu zasilającego. Z zachowanej dokumentacji archiwalnej wynika, że L. Hoffmeister złożył dwa tygodnie po wykonaniu stacji wodnej w dniu 22 listopada 1926 roku drugi kosztorys wraz ze szkicem zabudowy ul. Wiejskiej²¹, tym razem, cyt. „na dostarczenie i ułożenie przewodu rurowego wraz z hydrantem do gaszenia ognia w ul. Dworcowej, jednostronnie od wieży ciśnień (dopisek autora: stacji wodnej) do rynku (Markplatz) (dopisek autora: obecnie Plac Kaszubski), a z drugiej strony od wieży ciśnień do budynku szkolnego (dopisek autora: ul. Starowiejska nr 50, vis a vis gmachu Magistratu II z aresztem, wybudowanego w latach 1928-1930)”.

Na szkicu planu zabudowy w obrębie drogi Wiejskiej (w wersji przed jej przebudową w ulicę Starowiejską w drugiej połowie 1928 roku) zaznaczono planowaną trasę ułożenia rurociągu ϕ 100 długości około 700 m (rys. 3).

Oryginalny rysunek dołączony do kosztorysu wykonano na kalce w wersji niemieckiego nazewnictwa. Warto zauważyć, że na rurociągu zaznaczono siedem odgałęzień umożliwiających jego rozbudowę w miejscach przyszłych ulic. Przewidywany koszt robót i materiałów oszacowano w kosztorysie na kwotę 15816 zł.

W publikacjach²² błędnie przedstawia się wodociąg w ul. Wiejskiej lub jego część (rurociąg wraz z hydrantem w ul. Dworcowej), jako pierwszą inwestycję wodociągową po uzyskaniu przez Gdynię praw miejskich. W celu ustalenia faktów i wyjaśnienia okoliczności podejmowanych decyzji autor wykonał dogłębną analizę dokumentów (korespondencja Magistratu, sprawozdania budżetowe) w dostępnych materiałach źródłowych. W wyniku tych prac można stwierdzić, że nie ma dowodu, który potwierdzałby wykonanie tej inwestycji w części lub całości. Wprost przeciwnie – szereg faktów dowodzi jednoznacznie o zaniechaniu pomysłu dostarczania wody ze stacji wodnej prowizorycznym wodociągiem do powstających budynków wzdłuż ul. Starowiejskiej.

²¹ Ibidem, s. 82. Kosztorys z dnia 22.11.1926 roku.

²² Toczek R., op. cit., s. 68.

O przyczynach odstąpienia Magistratu od kontynuacji budowy prowizorycznego wodociągu miejskiego najlepiej świadczy odtworzony ciąg zdarzeń na podstawie zachowanej korespondencji. Po pierwszej awarii stacji wodnej w styczniu 1927 roku Wojewoda Pomorski K. Młodzianowski w rozmowie telefonicznej polecił burmistrzowi A. Krause rozpoznać możliwości zaopatrzenia w wodę Śródmieścia z wodociągu kolejowego. W odpowiedzi burmistrz wystosował pismo²³ w dniu 1 lutego 1927 roku, w którym zrelacjonował rozmowę przeprowadzoną w Dyrekcji Kolei Państwowych w Gdańsku. Burmistrz zapewnił Wojewodę, że uzyskał ustną zgodę na tymczasowy pobór wody dla Śródmieścia przez okres 3 do 5 lat, po uruchomieniu wodociągu kolejowego w planowanym terminie, to jest w maju 1927 roku. Dodał ponadto, że ustalono korzystną jednostkową cenę wody na $20 \div 25$ gr za 1 m^3 , której pierwszorzędą jakość zbadał Instytut w Gdańsku. Równocześnie poinformował Wojewodę, że Magistrat w tej sytuacji przystępuje niezwłocznie do opracowania projektu sieci wodociągowej z zamiarem przyłączenia jej do wodociągu kolejowego. Projekt obejmie obszar miasta w zasięgu ulic: Kuracyjnej (10 Lutego), Wiejskiej (Starowiejskiej), Nowej Alei (zaprojektowana ulica nr 1, która nie została wykonana) od dworca kolejowego do budynku Posterunku Policji Państwowej, a także ewentualnie ulicą Portową.

Pierwszą przeszkodą w szybkiej realizacji pomysłu Wojewody były poważne trudności formalne w pozyskaniu środków inwestycyjnych, gdyż miasto nie posiadało majątku, który mógłby być gwarancją dla potencjalnych wierzycieli. Konieczne były starania o poręczenie przez rząd pożyczki w wysokości 175 tys. zł. W tym celu burmistrz A. Krause, po uzyskaniu akceptacji Rady Miejskiej, wystosował pismo²⁴ do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z wnioskiem o gwarancje pożyczki z Banku Gospodarstwa Krajowego. W uzasadnieniu podaje on znacznie rozszerzony zakres rzeczowy jej przeznaczenia: „rury mają być ułożone w ulicach: Kuracyjnej (10 Lutego), Wiejskiej (Starowiejskiej), Nowej Alei, części ulic Świętojańskiej i Pocz-

²³ AP Gdyni. 682/439, op. cit., s. 61-63. Pismo Magistratu miasta Gdyni do Wojewody Pomorskiego w sprawie przyłączenia Śródmieścia do wodociągu kolejowego z dnia 3 lutego 1927 roku.

²⁴ AP Gdyni. 682/440. Wodociąg miasta Gdyni 1927-1928. Pismo Magistratu miasta Gdyni do Min. Spraw Wewnętrznych w Warszawie z dnia 5.04.1927 roku w sprawie poręczenia pożyczki 175 tys. zł. na realizację prac inwestycyjnych w 1927 roku, s. 98.

towej, Abrahama (nr 44), Szkolnej (nr 40), jako element całego wodociągu miejskiego, przy czym zasilane będą ze zbiornika kolejowego, położonego na dworcu Gdynia. Władze kolejowe mają tam obecnie nadmiar wody i są skłonne przez kilka lat dostarczać na potrzeby mieszkańców”.

Z treści dalszej korespondencji²⁵ wynika, że burmistrz Gdyni podjął starania o pożyczkę bez posiadania pisemnego potwierdzenia wcześniejszych ustaleń ustnych w Dyrekcji Kolei Państwowych. Niestety nie posiadał on także aktualnych informacji o postępie robót w budowie wodociągu kolejowego ze względu na pośpiech w działaniu pod naciskiem Wojewody. W efekcie pochopnych decyzji burmistrza także tej inwestycji wodociągowej nie wykonano z powodu rocznego opóźnienia w rozbudowie wodociągu kolejowego²⁶. Jednoznacznym potwierdzeniem tego faktu jest stwierdzenie samego burmistrza w piśmie²⁷ do Naczelnika Okręgu Legalizacji Narzędzi Mierniczych z dnia 12 stycznia 1928 r., że Gdynia nadal nie posiada wodociągu. Natomiast faktyczne ułożenie rurociągów w wymienionych ulicach nastąpiło dopiero w drugiej połowie 1928 roku przez firmę „Inż. T. Grobelski i H. Czaplicki T.z.o.p. Gdynia-Pomorze” w ramach realizacji projektu wodociągu miejskiego dla tzw. Gdyni Właściwej [2], który opracował prof. K. Pomianowski. Oficjalne zakończenie budowy wodociągu nastąpiło w lutym, a uruchomienie dopiero w maju 1930 roku.

W oparciu o przedstawione dowody można z całą pewnością stwierdzić, że budowę prowizorycznego wodociągu miejskiego ograniczono do stacji wodnej (budynku wieży ciśnień i studni). Bezpośrednim powodem odstąpienia Magistratu od realizacji projektu budowy rurociągu w ul. Wiejskiej były powtarzające się awarie stacji wodnej, a szczególnie przedłużające się okresy jej naprawy.

FAKTYCZNA FUNKCJA I ZNACZENIE STACJI WODNEJ

Stacja wodna nie pełniła zakładanej w projekcie funkcji praktycznie od jej uruchomienia ze względu na zaniechanie budowy wodociągu w ul. Starowiejskiej. Początkowo jej zadanie ograniczono do zaspokajania potrzeb gospodarczo-komunalnych i zabezpieczenia przeciwpożarowego. W tym celu zaraz po uruchomieniu stacji zakupiono pierwszy używany wóz wodny (beczkowóz) od władz miasta Tczewa. Pojazd ten ze względu na stan techniczny wymagał naprawy, którą przeprowadziła także firma L. Hoffmeistera²⁸.

²⁵ Ibidem, s. 18. Pismo Dyrekcji Kolei Państwowych do Magistratu miasta Gdynia z dnia 2.06.1927 roku, w którym udziela odpowiedzi na pismo z dnia 27.03.1927 roku. Zawiadania Magistrat, że udzieli wyczerpujących informacji o wodociągu kolejowym po opracowaniu obszernych zestawień.

²⁶ AP Gdynia 682/1348. Akta wodociągów i kanalizacji 1930-1932. Pismo Nr V3-9970/ Departament Utrzymania i Budowy Ministerstwa Komunikacji do Ministerstwa Robót Publicznych z dnia 3.01.1931 roku w sprawie zaopatrzenia w wodę i skanalizowania obiektów kolejowych w Gdyni, s. 209. Wodociąg kolejowy po jego rozbudowie w roku budżetowym 1928/29 za kwotę 400 tys. zł składał się z trzech studni o głębokości 60 m p.p.t., stacji pomp o wydajności 1200 m³/d wraz z odzależniaczem, zlokalizowanej w pomieszczeniu dworca od strony centrum oraz dwóch zbiorników terenowych o pojemności 1000 m³ położonych pod lasem na zachód od stacji kolejowej, s. 209-210.

²⁷ AP Gdynia 682/439, op. cit., s. 175. Pismo z dnia 12 stycznia 1928 roku jako odpowiedź burmistrza A. Krause na zapytanie Naczelnika Okręgu Legalizacji Narzędzi Mierniczych.

²⁸ AP Gdynia 682/439, op. cit., s. 95. Rachunek dla Magistratu za dostarczenie i naprawę wozu wodnego z dnia 25.11.1926 roku.

Pierwszy rok funkcjonowania stacji wodnej zdominowała kilkumiesięczna przerwa z powodu usuwania skutków trzech awarii. W styczniu 1928 roku stacja obsługiwała tylko czterech odbiorców prywatnych²⁹, w tym P. Becker zakupił wodę do budowy kamienicy przy ul. Starowiejskiej 22/24, a pozostali Ficht i Skaradkiewicz oraz firma „Mropol”³⁰ na nieustalone potrzeby. Łącznie sprzedano czterem odbiorcom tylko 103 m³ wody, po cenie jednostkowej 50 gr za 1 m³.

W I połowie 1928 roku pojawiła się nieoczekiwana okoliczność wykorzystania stacji wodnej do zaopatrzenia w wodę budynku prowizorycznej Strażnicy ogniowej³¹ po wybudowaniu obok stacji (rys. 4).

Rys. 4. Budynek stacji wodnej i strażnica Ochotniczej Straży Pożarnej³²

Z taką propozycją wystąpił Kierownik Państwowego Urzędu Policyjnego w piśmie³³ z dnia 23 kwietnia 1928 roku do Wojewody Pomorskiego, na którą on przystał. Prace wykończeniowe³⁴ budynku strażnicy trwały do końca sierpnia 1928 roku.

Znaczenie obiektu w zakresie zabezpieczenia ochrony przeciwpożarowej miasta miało wzrosnąć w 1928 roku, gdyż Magistrat w wyniku petycji Zarządu Ochotniczej Straży Pożarnej³⁵

²⁹ AP Gdynia 682/440, op. cit., s. 109. Lista poborowa opłat za wodę dostarczoną z miejskiego wodociągu za styczeń 1928 roku dla Głównej Kasy Miejskiej z dnia 7.02.1928 roku.

³⁰ Toczek R., op. cit., s. 83. Firma „Mropol” Sp. z o.o. z siedzibą przy ul. Portowej rozpoczęła działalność w dniu 1.07.1927 roku. Właścicielem firmy był S. Jacynicz.

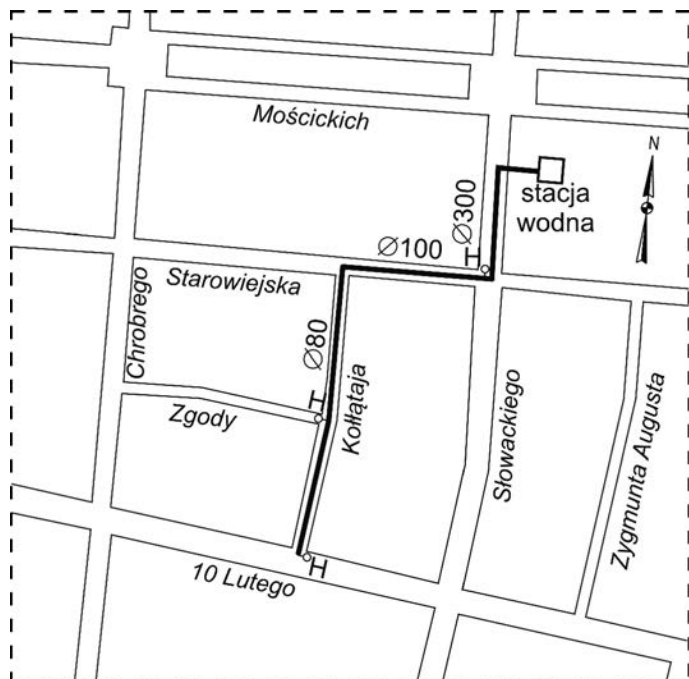
³¹ Budynek strażnicy zobowiązała się wybudować firma M. Kolesińskiego po wygraniu przetargu ograniczonego. Burmistrz A. Krause zawarł nierealną umowę z wykonawcą w dniu 5 października 1927 roku, ponieważ obiekt miał powstać do końca roku, za kwotę 48.631 zł. Zapewne tak się nie stało, ponieważ ofertę na wyposażenie strażnicy OSP w instalacje wodociągowo-kanalizacyjne złożyła firma E. Kubale w dniu 3.04.1928 roku, zlecenie prac uzyskała 9 maja, a wykonała je 23.06.1928 roku.

³² Po prawej stronie fotografii znajduje się budynek stacji wodnej, a nieco w głębi nowo zbudowana strażnica OSP. Unikalną fotografię przekazał S. Kitowski, autor wielu książek i albumów o zabytkach Gdyni, w tym „Gdynia miasto z morza i marzeń”. Wydawnictwo „Alter Ego”. Gdynia 2008.

³³ AP Gdynia 682/370. Umowa z Fr. Rączkowskim i Kemnitz na wodociąg dla Straży Pożarnej 1928. Pismo Kierownika Państwowego Urzędu Policyjnego Wł. Stanisławskiego do Wojewody Pomorskiego z dnia 23 kwietnia 1928 roku, s. 98.

³⁴ AP Gdynia 682/377. Założenie wodociągu i kanalizacji w Straży Pożarnej przez E. Kubalę 1928. Rachunek firmy E. Kubale za wykonanie robót blacharskich i dekarских przy budynku Straży Pożarnej w Gdyni z dnia 30.08.1928 roku, s. 30.

³⁵ AP Gdynia 682/374. Zbiorniki wody dla Straży Pożarnej 1927-1928. Protokół z zebrania zarządu Straży Pożarnej z dnia 14.12.1927 roku.

Rys. 5. Przebieg trasy wodociągu dla potrzeb straży pożarnej

postanowił na posiedzeniu³⁶ 16 stycznia 1928 roku zakupić 12 beczek o pojemności 2 m³ każda w celu zwiększenia możliwości transportu wody poza bezpośredni zasięg zabezpieczenia przeciwpożarowego przez stację wodną. Do przewozu wody w beczkach zamierzano zobowiązać właścicieli samochodów ciężarowych poprzez wydanie odpowiedniego rozporządzenia policyjnego. Dostępne materiały źródłowe nie potwierdzają, czy decyzję Magistratu po przyjęciu przez Radę Miejską wprowadzono w życie.

Na tym samym posiedzeniu Magistratu w dniu 16 stycznia 1928 roku zobowiązano Inżyniera miejskiego inż. T. Frankowskiego do opracowania projektu i wyceny realizacji odcinka wodociągu (rys. 5).

Trasa wodociągu przebiegała prostopadle od stacji wodnej do ul. Słowackiego (obecnie Władysława IV) – przewód ϕ 100, o długości $L = 23$ m, dalej wzdłuż ul. Słowackiego – ϕ 300³⁷, $L = 67$ m, następnie odcinek w ul. Starowiejskiej – ϕ 100, $L = 91,3$ m oraz w ul. Kołłątaj (obecnie Mściwoja) – ϕ 80, $L = 161,3$ m.

Kosztorys ofertowy na wykonanie prac złożyła trzy tygodnie później (11 lutego 1928 roku) firma Rączkowski, Kemnitz i S-ka z Bydgoszczy, która zobowiązała się wykonać wodociąg za kwotę 16 038 zł w ciągu 45 dni od dnia otrzymania zlecenia. Jednak z powodu opóźnienia w dostarczeniu materiałów przez firmę Węgierska Górka, układanie „rur lano-żelaznych” i montaż trzech hydrantów rozpoczęto dopiero 14 czerwca 1928 roku,

³⁶ AP Gd 682/370. op. cit., s. 5. Protokół z posiedzenia Magistratu w sprawie wody dla Straży Pożarnej. Inż. T. Frankowski zreferował sprawę zaopatrzenia w wodę Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP). Magistrat przyjął zalecenia zarządu OSP.

³⁷ Może zastanawiać przyjęcie średnicy ϕ 300, stąd należy dodać, że średnice przewodów w wymienionych ulicach ustalono zgodnie z pierwotnym projektem koncepcyjnym prof. K. Pomianowskiego dla Śródmieścia Gdyni. Koncepcja zakładała przebieg wzdłuż ul. Słowackiego głównego ciągu zasilającego z ujęcia Gdynia zlokalizowanego przy ul. Mickiewicza (obecnie Jana z Kolna).

a zakończono³⁸ 7 lipca 1928 roku. Koszt wykonania robót według rachunków wyniósł 25 092 zł, w tym 10 664 zł za zakup i dostarczenie materiałów. W trakcie próby napełniania wodą nowego rurociągu, w dniu 31 lipca 1928 roku, nastąpiło jego rozszczelnienie przy budynku straży ogniowej³⁹. Jednak wykonawca sprawnie i szybko usunął awarię, którą spowodowało nieprawidłowe uszczelnienie połączenia rur.

Wydatki za eksploatację prowizorycznego wodociągu ponosił Magistrat⁴⁰. Na ten cel przeznaczono kwotę 5,238 tys. zł w okresie od 1 stycznia 1929 do 31 stycznia 1930 roku. Równocześnie dochód ze sprzedaży wody w styczniu 1930 roku wyniósł tylko 15 zł. Deficytowy obiekt pozostał własnością miasta, nawet po powstaniu Zakładu Wodociągów i Kanalizacji miasta Gdyni w dniu 30 kwietnia 1930 roku.

PODSUMOWANIE

W latach dwudziestych XX wieku stacja wodna w Gdyni była prostym rozwiązaniem budowlanym, lecz wyjątkowym obiektem ze względu na jego projektowaną funkcję dystrybucyjną. Cecha ta wyróżnia stację wodną spośród licznie stosowanych wówczas typowych wież ciśnień, szczególnie na potrzeby kolei. Autor nie odnalazł podobnej konstrukcji wśród około tysiąca tego rodzaju obiektów prezentowanych w internecie⁴¹ i w literaturze przedmiotu [5]. Z tego powodu to proste rozwiązanie techniczne ma walor historyczny, pomimo stosunkowo krótkiego okresu jego funkcjonowania. Prawdopodobnie obiekt stał się niepotrzebny wraz z uruchomieniem w maju 1930 roku nowego układu wodociągowego w Gdyni. Dokładnej daty wyłączenia stacji wodnej z eksploatacji, a następnie jej zburzenia, nie ustalono. Na podstawie fotografii wiadomo, że na pewno obiekt nie istniał w okresie okupacji Gdyni.

Materiał zawarty w publikacji ma także walor poznawczy, a zwłaszcza edukacyjny, ponieważ pokazuje proces decyzyjny komisarycznych władz miasta w zakresie zaopatrzenia w wodę. W trudnej sytuacji narastania wielu nierozwiązanych problemów powołano Komisję⁴² ds. Rozbudowy Gdyni już w pierwszym miesiącu funkcjonowania miasta. Komisja miała wypracować założenia do koncepcji zaopatrzenia miasta w wodę. Dyskusję prowadzono przez kilka miesięcy bez rezultatu, rozważając szczegółowe problemy dotyczące pochodzenia wód (powierzchniowe, podziemne) oraz lokalizacji ujęcia i zbiornika.

³⁸ AP Gd 682/370, op. cit., s. 86. Protokoły Komisji z ramienia Magistratu w sprawie odbioru: 1) rur wodociągowych dostarczonych przez firmę Rączkowski, Kemnitz i S-ka z Bydgoszczy z dnia 14.06.1928 roku, s. 61. 2) robót wodociągowych wykonanych przez wykonawcę z dnia 7.07.1928 roku.

³⁹ AP Gd 682/440, op. cit., s. 96. Treść telegramu do wykonawcy w sprawie awarii wodociągu podpisanego przez Miejskiego Radcę Budowlanego inż. Jaskzowskiego z dnia 31.07.1928 roku, s. 96.

⁴⁰ AP Gd 682/505. Ogólne sprawy kontroli finansowej miasta Gdyni. Sprawozdanie rachunkowe Magistratu od 1.04.1929 do 31.01.1930 roku, s. 117 i 124.

⁴¹ Adresy: http://www.wieze.geotor.pl/mapa_serwisu.htm oraz <http://www.forum.eksploracja.pl/viewtopic.php?f=130&t=9733>

⁴² Komisja ds. Rozbudowy Miasta powstała na mocy ustawy z dnia 29.04.1925 roku o rozbudowie miast (Dz.U.RP.51.346). Komisja podlegała Magistratowi, a jej zdaniem było ożywienie ruchu budowlanego. W skład Komisji powołanej przez Radę Miejską na wniosek Magistratu weszli: A. Krause, J. Radtke, Fr. Grzegowski, A. Martens, Wł. Pietruszewicz, S. Schmidt, A. J. Skwiercz, J. Tutkowski i R. Wojkiewicz. Pierwsze posiedzenie Komisji odbyło się w dniu 4.04.1926 roku.

Dotychczas nie udało się ustalić genezy i autora pomysłu budowy prowizorycznego wodociągu miejskiego, którego realizację rozpoczęto niezwłocznie od budowy stacji wodnej. Pośpiech w projektowaniu obiektu najpierw spowodował konieczność korekt konstrukcyjnych w trakcie jego realizacji, a następnie przyczynił się do powstania niefunkcjonalnej i wadliwie wykonanej budowli.

W pierwszym roku funkcjonowania stacji wodnej wskutek powtarzających się awarii urządzeń, praktycznie była niemożliwa jej normalna eksploatacja, co spowodowało zaniechanie planowanej realizacji rurociągu w ul. Wiejskiej. W efekcie powstał problem zabezpieczenia przeciwpożarowego w Śródmieściu nowych budynków, które znajdowały się poza bezpośrednim zasięgiem stacji wodnej. W celu zwiększenia obszaru oddziaływania stacji wodnej ułożono rurociąg od niej do ul. 10 Lutego, instalując trzy hydranty. Od tej pory stacja stała się źródłem wody głównie na potrzeby przeciwpożarowe. Dodatkowo podłączono do stacji instalację wodociągową w prowizorycznym budynku strażnicy Ochotniczej Straży Pożarnej wybudowanym obok niej.

Z perspektywy 90 lat podejście ówczesnych władz miasta do rozwiązania narastającego problemu zaopatrzenia w wodę Gdyni wydaje się spóźnione i nieracjonalne, ponadto nacechowane bezradnością w sytuacjach trudnych. Opisany konflikt pomiędzy wykonawcą obiektu a Magistratem, spowodowany powtarzającymi się awariami stacji, najlepiej tego dowodzi.

Identyczny mechanizm postępowania decydentów, oparty na preferowaniu prowizorycznych rozwiązań, znalazł niestety naśladowców w powojennym okresie budowy ujęć wody w wa-

runkach stałego jej niedoboru w Gdynskim Systemie Wodociągowym. Zgodnie z zasadą „prowizorium” podejmowano wówczas spóźnione działania inwestycyjne w stosunku do lawinowo narastających potrzeb. Realizację inwestycji rozpoczynano od budowy prowizorycznych stacji pomp na ujęciach: Sieradzka (1957 rok) i Reda I (1966 rok), aby możliwie szybko zniwelować niedobór wody. Za każdym razem uzyskane efekty były niestety niewspółmierne do poniesionych nakładów.

LITERATURA

1. Brocki Z.: Nieco danych o Gdyni. Ziemia. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. 1967.
2. Kulbik M.: Zaopatrzenie Gdyni w wodę w dwudziestolecie międzywojennym. Inżynieria Morska i Geotechnika nr 5. 1995, 203-211.
3. Kulbik M.: Wodociągi w międzywojennej Gdyni. Rocznik Gdynski nr 12. Towarzystwo Miłośników Gdyni (TMG), 1996, 57-72.
4. Kulbik M.: Gdynskie zyciorysy. Pomianowski Karol /1874-1948/. Rocznik Gdynski nr 12. TMG, 1996, 248-250.
5. Supernak E.: Wieże ciśnień oraz zbiorniki wieżowe – analiza ich konstrukcji i możliwości rewaloryzacji. Załączniki do pracy doktorskiej. Politechnika Gdańska WILiŚ. Gdańsk, 2012.
6. Toczek R.: Kalendarium Gdyni 1917-1939. Oficyna Verbi Causa, Gdynia 2010.
7. Źródło archiwalne. Archiwum Państwowe w Gdańsku Oddział w Gdyni (AP GdY). Zespół nr 682. Komisariat Rządu w Gdyni 1887-1939. Teczki nr 258, 370, 374, 377, 439, 440, 505, 1348.